

GABRIEL ZAPIAIN URRETAVIZCAYA (1917-1991)

JASOTAKO INFORMAZIOAREN ITURRIAK

Gabriel Zapiaini buruz lan hau egiteko Maria Lodosok, beren emazteak, Agustin Zapiain anaiak, (Pello Kirten izenez gehiago ezagutua) eta M.ª Dolorës Agirrek (Gabrielekin antzerkigintzan lanean arituak) emandako informazioez baliatu naiz.

Bizi zuen giroaz jabetzeko, alde batetik Gabrieleak berak idatzitakoak, batzuk argitaratuak eta besteak argitaragabeak (1), eta bestetik Agustin Zapiain anaiaren bitartez eskuratutakoak baliagarri izan zaizkit. Beraz guztiei eskerrak.

Gabriel Zapiain 1917ko abuztuaren 13an Donostian jaio zen eta bertan bizi 1991ko apirilaren 28an azken arnasa eman arte. Hiru senideetan zaharrena, programaturiko kinkenio familiarra zirudiela dio Agustinek, bost urteko aldea bai zeukaten Gabriel, Agustin eta Karmenek.

IKASKETAK

Txikitan ikastolara joan zen, Etxaide kalean, Arzellus andereñoarekin eman zituen ikasketetako lehen pausoak. Hamar urte bete arte etxean euskaraz egiten zuen, gero familiako giroan haur erdaldun bat eduki zutelako, gaztelania zen mintzaia. (Kaparrosoko zazpi urtetako haur bat eduki zuten etxean).

Baina hala ere euskal giroan bizi izan zen. Bere osaba batek (aitaren anaia) ez omen zion soldatarik ematen euskaraz eskatzen ez bazion.

Mutil koskorretan Marianistetan ikasten du, eta Sagrado Corazón eskolan komertzio egin ondoren merkatal irakasle, (profesor mercantil) karrera burutu zuen komertzio eskolan.

Lau hizkuntza hitzegiten zituen: ingelesa, frantsesa, euskara, eta gaztelania; hauei karrera egiterakoan ikasitako alemana gehitu behar zaie.

(1) "Gure Aitona..." Gaztelaniaz, makinaz 7 orrialde Tellatxuri izenpean. "La Villa Mouriscot" 1906-1988. Gaztelaniaz, makinaz 8 orrialde. Tellatxuri izenpean.

Mutil gaztea zelarik, (1934-1936) hamazazpi urtetan, hor ikusten dugu Toribio Altzagak ematen zituen antzerki eta euskarazko klaseetan. Easo kalean, musikako kontserbatorioa dagoen tokian, "Euskal Iztundea", ('Escuela de declamación vasca') zegoen, hemen ematen zituzten klaseak. M.ª Dolores Agirrek laguntzen zion ekintza honetan. Berari eskatu diogu, Gabrieli buruzko oroitzapenak, lerro batzuetan adierazteko:

"Donostia-Udal-Etxeko Euskal Iztundean ikasle lez ezagutu genuen. Bai azkar asko nabarmendu ere gaztea. Irrika bizia euskera ikasteko. Baina oker jo zion kukuak. Berealaxe guztiok dakigun mutu-aldi luzea, ixil-aldi gogorra.

Atertuko ez dan euri-jasarik ez da ta, ondoren, luzaro itxaro genuen oskarbia. Berri pozgarria gure izkuntza, antzerki sailean. Euskal Iztundea berriro zabalik. Iriki orduko an azaldu zan gure ikasle saiatua.

Zapiain jauna, euskal gizon jatorra. Bere bizi osoa euskerari eta euskal antzerkiari eskeini ziona. Izkuntza ikasi eta ondo baino obeto itzegitea zan bere amets osoa.

Euskal Antzerkiak zor aundia dio. Amaika neke, saio eta laguntza eskeinikoa.

Antzerki garaia eltzen zanean, Santo Tomas eta Done Sebastian jaietan, berebizikoa ibili oi zan. Besteak beste antzerki lanetan eraman aundikoa, saiatua, langilea eta ikasle apala izateko jaioa.

Gabriel, Euskal Iztundekoak ez zaitugu aztuko. Beti izan baizera langile utsa, ermoa, eta danen gain on ona".

Gerra zela eta isilaldi luze samarra pasa ondoren 1953ko urtarrilean irikitzen da eskola eta berriro ere han agertzen da Gabriel. Nahiz eta eskola itxia egon denboraldi honetan Toribio Altzagarekin harreman estuak izan omen zituen, baita E. Zipitriarekin euskara ikasten isilka ibili ere.

Bere andreak kontatutako beste pasadizu batzuk ere jaso ditugu.

Gerra garaian frentean ibili zen boluntario gisa, lehenbizi errepublikanoekin gero frankistek preso hartu zuten eta Santoñako gartzelan sartu. Atera ondoren soldaduzka egin gabe zegoelako Francoren armadara bidali zuten, penitentzia ikaragarria izan omen zen hau beretzako, ez bait zuen hori batere gogoko.

Bere andrearen hitzetan oso euskal zalea omen zen, ona, baketsua eta familia asko maite zuena. Laguntzeko beti prest zegoen. Behin leuzemiaz jotako haur bati bizkar hezurreko muina ("médula ósea") eman zion, sendatu ahal izateko.

1965.urte azaroaren 24ean euskaltzain urgazle izendatu zuten.

1930.urtetik hasi eta biblioteka interesgarria du bere etxean, Euskal Herriaz, batez ere.

LANA ETA KULTUR EKINTZAK

Ogibidez administraria, Pakea aseguruan egin zuen lana administraritzako buru izatera iritsiz. Baina bere lana ez zen horretan amaitzen, nahiz eta bizitzeko premiak asetzeko hor bete.

Oso gazte zelarik, gerra aurretik, Xagu elkarte kulturala eraiki zuen, lehenbizi bere izeba baten etxean, gero Urbietakaleko 13an, bere familiak zeukan dendan, hilerio izen bereko aldizkari bat bertan inprimatzen zutelarik. Kultura, politika, musika, kirolak ziren erabiltzen zituzten gaiak, gizon ospetsuekin elkarriketak (Soroazabal adibidez), Pio Barojaren obren azterketak ere egiten zituzten. Beste gauza askoren moduan gerrarekin desagertu zen elkarte hau, bibliotekan zituzten liburuak bazkideen artean banatuz. Argazkigintza ere oso gogoko zuen Gabrielelek, bazkideek elkarte honetan errebelatzen zituztelarik.

Bere auzoan, (orain oso aldatua den San Martin) ospatzen ziren San Martin festak eratzeke buru belarri sartzen zen, eta baita argazki erakusketa prestatu ere auzoko iraganeko historia gogoratuz eta Kutxan hitzaldiak antolatuz.

Arte ederretaz maitemindua egonik poesia, pintura eta musika alorrean sentiberatasun berezia nabari zitzaion. Hemen ditugu honen lekuko adibide batzuk:

– Orfeoiko kantaria zen eta hil arte bertako babeslekide. Kultura musikaleko partaide izanik ez zuen kontzertu bat ere galtzen.

– M.ª Dolores Agirrek adierazi digunez, antzerkigintzako pausoak ere eman zituen, berak euskaratutako *Lourdesko lorea* antzerkia, Gabrielen alaba Itziarrek 13 urte zituela antzeztu zuen.

– Elkarte askotako partaidea izan zen: Cultura Musical, Coro Easo, Orfeon Donostiarra, Urkirolak, Schola Cantorum, Euskal Iztundea, (Academia de declamación vasca), Sociedad Vascongada de Amigos del País, Aranzadi. Azken honetan Prehistoriako lanetan, trikuharriak eta abar aztertuz Peña Basurtorekin batera ibili zen.

– 1985.urtean Club C.C.C.ek urtero egiten zuen kongresuan, Euskalerriko kantu eta dantzariak eratu eta aurkeztu zituen Donostiako udaletxean, hemengo ohiturak kanpokoek jakin zituzten.

– Bere etxeko altzari guztiei euskal kutsuko artea ezartzen zien, espreski berak diseinaturik, hala nola lanparak, burdinazko berogailu-estalkiak Gernikako arbola hostoen irudiekin apainduz.

Urbia mendian dagoen Peru Saroy errefugio edo aterpearen sortzaileetako bat zen, On J.M. Barandiaranekin aste oso bat pasa izan zuten bere emazteak kontaktzen digunez, maisuak egiten zituen ikerketa lanetan lagunduz.

GABRIELEN ALFABETATZEA ETA TORIBIO ALZAGA

Gabriel, Toribio Alzagaren eskutik alfabetatu zen euskaraz. Berari buruz zuen iritzia jakiteko Gabrielelek idatzitako lan bat hartu dugu lekuko "El centena-

rio de Toribio Alzaga” (2), honela dio: ona, alai, eta umore onekoa. Kuadroan txaketoia, bisera, bigote eroriak, ez zeukan Toribiok ikusten ohituta geunden euskal gizonaren itxura handirik.

Bere ikasgeletatik maila sozial guzietako pertsonak pasa omen ziren. Klaseek familia giroa zeukaten, lagunarteko elkarrizketak ziruditen (3).

GABRIEL “ACADEMIA ERRANTE”-KO PARTAIDE (1955-1962)

1955-1962 artean eman zuen bizia “La Academia Errante”-k. Azkoitia (1959), Araoz (1961), Aizarnan (1961), Ataunen (1962) egin zituzten bilerak, bertan irakurritako lanak Añamendik publikatu zituen. Gabriel Zapiain hemengo partaideen zerrendetan agertzen zaigu (4), baita bi lan argitaratu ere aurrerago adieraziko dugunez, Araozen eta Aizarnan egin zituzten bileretan irakurriak.

“La Academia Errante”: F. de Iturriak dioenez jende desberdinen kokaguna izan zen: artistak, idazleak, intelektualak. Garai bateko entziklopedistak akademiko ibiltariak bilakatu ziren, Luis Peña Basurto, Angel Cruz Jakaren eraginez (5). Jende ospetsua ikusten da partaideen artean, Azkoitia egin zuten bileran hauek agertzen dira: Alvaro del Valle Lersundi, Trino Uría, Ignacio Uría, José M.ª Busca Isusi, Luis Michelena, Angel Jaka, Reyes Corcóstegi, José Oregui, Martin Irizar, José Villar, Ignacio Zumalde, José Aranzadi eta Luis Peña Basurto (6).

1961ean Araozen Lope de Agirrerri egindako omenaldian lehen aipaturakoez aparte beste hauek ere agertzen dira: José Antonio Ayestarán, Gabriel Zapiain, Juan José Lasa, Ramón Zulaica, Elias Amezaga, Luis Martin Santos, Jorge Oteiza. 1962an Ataunen; beste hauen izenak gehitu behar dira: Jesús Elósegi, Estornés Lasa anaiak, F. Unzurrunzaga, Luis Pedro Peña Santiago, José Leon Careche, Manuel Madrazo, José Arteché, Aitor Goiricelaya, Luis Merino, Eugenio Arbide, Antonio Valverde, José Segura, Basterreche pintorea, eta José Arin Dorronsoro (7).

Añamendik “La Academia Errante” dela eta argitaratu zituen lanetan, bi agertzen zaizkigu Gabriel Zapiainenak: “Lope de Aguirre y Felipe III, padres” en “La Academia Errante: Lope de Aguirre descuartizado” (Araozen 1961. urtean irakurria). San Sebastián, 1963, pp. 119-143; “Toribio Alzaga” en “La Academia Errante: sobre la Generación del 98”, San Sebastian, 1963, pp. 117-127 (8). (Aizarnan, 1961. urtean irakurria).

(2) “El centenario de Toribio Alzaga”, *Vida Vasca*, 1962.

(3) Id.

(4) *Diario Vasco*, 1984-1-17.

(5) Id.

(6) *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco*, Edit. Añamendi, 1970.

(7) *Diario Vasco*, 1984-1-17.

(8) *Eusko Bibliographia*, Jon Bilbao, 1987. Suplemento 1961-1975.

Eusko Bibliographian (9), Jon Bilbaok egina, agertzen diren Gabriel Zapiainen lan argitaratuak hauek dira:

– “El centenario de Toribio Alzaga”, *Vida Vasca*, 1962, XXXIX, 105, 107, 109.

– “Lope de Aguirre y Felipe II, padres”, en “La Academia Errante”: “Lope de Aguirre descuartizado”, San Sebastián, (1963), pp. 119-143.

– “Toribio Alzaga”, en La Academia Errante: “Sobre la Generación del 98”, San Sebastián, (1963), pp. 117-127.

(Oharra: *Eusko Bibliographian* Gabriel Zapiainen hiru lan hauek agertzen dira, baina “El centenario de Toribio Alzaga”, *Vida Vasca*, 1962, XXXIX, 105, 107, 109 argitaratua eta “Toribio Alzaga” “La Academia Erranten” argitaratutakoa ia berdinak dira. Hitz batzuk eta irudi batzuk sartu dira hemen baina artikulua bera dela esan daiteke.)

ERASKINA: Gabriel Zapiainen familiaren aztarnak

Gabrielen iturriak eta giroa nolakoak ziren argitzeko interesgarria iduritu zaigu eraskin hau idaztea.

(9) Id.

Aurrekoen aztarnak, aitona-amonenak, Astigarragan eta Donostian ditu Gabriel-ek. Familiagandik zetorkion euskal sena. Amaren aldeko aitona-amonak donostiarrak ziren; aitarenak: aitona Astigarrakoa, Miguel Jose Zapiain y Arrillaga, amona Felipa Irastorza Elua, Donostiakoa.

Astigarragako aitona honen berriak Gabriel beraren argitaragabeko idatzieta-tik jakin ditugu. "Gure Aitona..." izen buruarekin gaztelaniaz idatzia, zazpi orrial-detakoa, *Tellatxuri* izenpetua anaiaren eskutik iritsi zaigu. Miguel Jose Zapiain y Arrillagaren xehetasun ugari dakartza bertan (10).

Astigarragatik etorri zen Donostiara bost seme alabekin hango etxea erre zitzaielako. San Martin auzoan kokatu ziren eta Gabrielen aita, txikiena eta seigarrena, hemen jaiotzen (11).

Zurgin, bizargin etab. denetatik izan zen aitona hau, gizon abila izanik hondartzan erregeak bainurako zeukan kasetaren ondoan eraiki zituen lehenengo kasetak, txuri-urdinez pintatuak. Baina ezbeharrak! 39 urterekin ito egin zen, bederatzita eta hiru urte arteko sei haur eta alarguna utzirik (12).

Gertaera honek esames franko sortu zuen. 1892ko apirilaren 23an *La voz de Guipuzcoa* egunkariak luze eman zuen berria. Carlista izanik liberalek itsasora bota ote zuten susmoa ere zabaldu zen. Gizon prestua, itxura onekoa, karisma zuena omen. Egun hartan Bretxako *La Verdad* tabernan hartu zuen azken tragoa. Hemendik atera eta "Viva Don Carlos" oihukatu zuen. Aldamar kalea ez zegoen garai hartan, erroketak erori edo... martxoaren 30ean desagertu zena, apirilaren 22an azaldu zen oso desitxuratua, arropen bidez ezagutu zuten. Arrantzale batzuk aurkitu zuten itsasoan (13).

Aitona honen senitartekoa zen, Antonio Pildain y Zapiain, Kanarietako gotzaina; arrebaren semea, Gabrielen aitaren lehengusu propioa, Errepublikara garaian Azañaren gobernuan (1931-1936) diputatua izana. Azañarekin kanonigo, Francorekin gotzain, baina Erromatik zuzenean egindakoa. Konkordatua geroago etorri zen.

Behin Kanarietara Franco joan zenean, bera hango gotzain zela, etzion palioa kanpora atera ohitura zenez, Franco elizara sar zedin, ateak irikita omen zeuzkan edozein kristauri zegokionez. Baita nonbait gero afusilamentu bat zela eta erruki eske joan zitzaionean ukatu ere eskaria.

Amona Felipa Irastorzaren aldetik ere bazuten beste gotzain bat Javier Irastorza izenekoa Orihuelako gotzaina, militar ordenetako, Filiparen nebaren semea.

Bi gotzain hauek Gabrielen aitaren lehengusu propioak ziren, gazterik, 39 urterekin, itsasoak irentsi zuena, Gabrielelek zazpi orrialdetako idazkia eskaintzen diona. Gabrielelek bi gotzain hauekin izan omen zituen harremanak, bere anaia Agustinen bidez jakin ditugu gotzain hauen berriak.

(10) "Gure Aitona...". Tellatxuri izenpetua, 7 orri, argitaragabez. Azkue Biblioteka.

(11) Id.

(12) Id.

(13) Id.

Beste idazki bat ere burutu zuen Gabrielelek gaztelaniaz idatzia “La Villa Mouriscot” (1906-1988) (14) Urbietan 13an zegoen denda baten historia. Amona Felipak jarritako negozioa eta ondoren Agustin Zapiainek (Pello Kirten) eraman izan duena. Familia osoa honen inguruan biltzen zen nonbait. Gogoan eduki Gabrielelek sortu zuen Xagu elkarte kulturala ere hemen kokaturik zegoela.

Bi dokumentu hauek “Gure aitona...” eta “La Villa Mouriskot” *Tellatxuri* izenpetuak, Gabriel Zapiainen lanak, Azkue Bibliotekan geldituko dira artxiborako.

1992-V-29 Euskaltzaindiko bileran irakurria

M.ª Pilar Lasarte

(14) “La villa Mouriscot” 1906-1988, *Tellatxuri* izenpetua, 8 orri, argitaragabea. Azkue Biblioteka.